

Sosyalist Ekonomi Yönetiminin Rasyonelliği Tartışması: Mises, Hayek ve Piyasa Sosyalistleri

Eren Kırmızıaltın

İİBF İktisat Bölümü, Gazi Üniversitesi

Öz

Mises'in eleştirisiyle başlayan sosyalist bir toplumda ekonomiyi rasyonel bir şekilde yönetmenin mümkün olup olmadığına dair tartışma, bir bakıma, planlamaya karşı piyasa tartışmasıdır. Özellikle üretimde ve dağıtımda, devlet merkezli ekonomi yönetimi ile piyasa merkezli ekonomi yönetiminin karşılaştırılması yapılarak sosyalist planlama değerlendirilir: Bir yanda sosyalist planlamanın rasyonel olacağını savunanlar, öte yanda bunun teorik ve/veya pratik olarak imkânsız olduğunu savunanlar. Ve bu tartışma içerisinde bilgi sorunu oldukça önemli bir yere sahiptir: Planı hazırlayanlar ve uygulayanlar, kaynakları etkin bir şekilde kullanabilmek için gerekli olan bilgiyi elde edebilir mi? Bu çalışma, belirtilen tartışmada sunulan argümanları incelemektedir. Hayek'in bilgi temelli eleştirisine, 'piyasa sosyalistleri'nin tam olarak cevap veremediği savunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Von Mises, F. Hayek, Plânlama, Piyasa, Piyasa Sosyalistleri

Giriş

“Sosyalist bir toplumda ekonominin rasyonel yönetimi mümkün mü?” sorusu yirminci yüzyılın başından beri tartışılmaktadır. Mümkün olduğunu savunanlar ile mümkün olmadığını savunanlar arasında yapılan bu tartışma, sosyalist toplumda ekonomik yönetimin nasıl olması gerektiği hususunda ciddi incelemeler yapılmasına yol açmıştır. Bu tartışma planlı ekonomiye karşı piyasa ekonomisi olarak ifade edilebilir, Bir yanda sosyalist plana dayalı bir ekonomide rasyonel bir ekonomi yönetimi için gerekli hesaplamaların yapılabileceğini savunanlar öte yanda sosyalist planlamanın rasyonel bir ekonomi yönetimi yapabilmesinin yapısı itibarıyla mümkün olmadığını savunanlar. Söz konusu savunular da kendi içerisinde ayrılmıştır. Birinciyi savunanlar arasında, sosyalist planlama ile piyasanın birlikte işlenmesini önerenler olduğu gibi, piyasanın eklenmesini eleştirerek özyönetimli bir sosyalist planlama modeli önerenler de olmuştur. İkinciyi savunanların ise bir kısmı sosyalist planlamada rasyonel ekonomik yönetimin hem teorik hem de pratik olarak imkânsız olduğunu, bir kısmı ise teorik olarak mümkün olsa dahi pratik olarak imkânsız olduğunu iddia etmiştir. Çalışmanın amacı bu tartışmaları incelemektir.

Birinci bölümde sosyalist planlamanın ne olduğu üzerinde kısaca durulacaktır. İkinci bölümde, sosyalist hesaplama üzerine ilk ciddi eleştiriyi getirmiş olan Mises’in eleştirisi sunulacak, sosyalist bir ekonominin rasyonel olamayacağını hangi argümanlar ile savunduğu belirtilecektir. Üçüncü bölümde sosyalist olmadığı halde sosyalist planlamanın imkânlarını gösteren Enrico Barone ve Vilfredo Pareto’nun görüşleri kısaca değerlendirildikten sonra, “piyasa sosyalistleri” olarak adlandırılan Fred M. Taylor, Henry D. Dickinson ve Oskar Lange’nin rasyonel sosyalist bir ekonominin mümkünlüğüne ilişkin görüşleri sunulacaktır. Dördüncü bölümde Friedrich Von Hayek’in itirazları sunulacaktır.

Sosyalist Planlamaya Kısa Bir Bakış

Sosyalist planlama, kısaca, ülkenin veya ülkeler topluluğunun sosyalist ekonomik yönetimi anlamına gelir. Bir diğer ifadeyle sosyalist plan, sosyalist yapıya uygun olarak biçimlenen belirli amaçlar çerçevesinde ülke ekonomisini bütün yönleriyle yönetmektir. Sosyalist amaçlar, en genel hatlarıyla, sömürünün ortadan kaldırılması, eşitliğin, özgürlüğün, demokrasinin sağlanması, insanların temel gereksinimlerinin karşılanması ve ekonomik gelişmenin sağlanması olarak özetlenebilir (Arın 1992, 8). Sosyalist ülke yönetimi bu amaçları gerçekleştirebilmek için sosyalist planlama modelini işe koşar ve bu model, plan inşası ve plan uygulanmasını içerir. Bu arada şunu belirtmeliyiz ki, elbette ki tek bir model değil, idari ve/veya kurumsal anlamda farklılıklar gösteren farklı modeller vardır ancak yöntemsel olarak bu farklılıklar minimal düzeydedir (Boratav 1973, 17). Burada sunulacak olan genel bir sosyalist planlama modelinin ana hatlarıdır.

Planlama modeli, yukarıda da belirttiğimiz üzere, iki temel üzerinden şekillenir; planın inşası (hazırlanması) ve uygulanması (Boratav 1973, 19). Planın inşasında amaca uygun bir ayrıntılandırılma yapısı. Kornai (2007, 112-113) planın ayrıntılandırılmasında yedi bölüm tanımlar, Birinci bölüm üretimle ilgilidir. Burada bütüncül göstergeler üzerinde durulur. İkinci bölümde hangi ürünlerin kullanılacağı üzerinde durulur. Üçüncü bölüm emeği kapsar, emeğe dair olan unsurlar üzerinde durulur. Dördüncü bölüm yatırım ile ilgilidir. Beşinci bölüm teknik gelişme hedeflerini kapsar. Altıncı bölüm dış ticaret ve uluslararası ekonomik ilişkiler üzerinedir. Yedinci bölümde ise finansal meseleler üzerinde durulur. Bu bölümlerin hepsi genel iktisadi ve sosyal amaçların gerçekleşmesi (hedefler), yani belirli bir strateji bağlamında tanımlanır (Boratav 1973, 20). Bu minvalde yukarıda yer alan bölümler bu strateji için alternatiflerden birinin seçilmesine bir yandan yardımcı olurken bir yandan da seçilenin uygulanması olur denilebilir. Seçilenden kastedilen, uygulanmaya konmuş olan nihai plandır.

Nihai plan, plan inşasına katılan çeşitli karar düzeylerinin hiyerarşik olarak ya-

pılanıp (bu yapılanma bölgesel, fonksiyonel veya sektörel olabilir) bilgi ve plan iletimi sonunda ortaya koydukları plandır (Boratav 1973, 41). Bu plan dâhilinde hedefler belirlenir ve her sanayi dalı, bu hedefler doğrultusunda kendi ihtiyaçlarını temin edip hedefe uygun üretimi gerçekleştirir. Burada yatırım planlaması oldukça önemlidir. Ne kadar toplam yatırım yapılacağı, hangi sanayiye ne kadar yatırım yapılacağı, yatırımın ilgili sanayi içinde dağılımı ve hangi teknikle yatırım yapılacağı (Boratav 1973, 65) yatırım planlamasının cevaplaması gereken sorulardır. Ayrıca üretim ve tüketim malları üretiminde de belirleyici olacak olan nihai planın arkasındaki hedefler, işletmelerin ve tüketicilerin eylemlerini belirler. Piyasa ekonomisinin aksine, işletmelerin ve tüketicilerin malların üretimine etkileri planlamanın sınırları dâhilindedir.

Burada dikkat edilmesi gereken nokta planın hiyerarşik bir yapıyla işliyor olmasıdır. Planlama için gerekli olan bilgiler ve onların işlenip modellenmesi belirli bir merkezi kurul¹ tarafından yürütülür. Böylece üretim ve üretimi yapan firmaların genel yapısı, ürün ve materyallerin dağılımı, emeğin sektörlere göre dağılımı, yatırım süreçlerinin düzenlemesi, teknik seçimi (Kornai 2007, 115-116) gibi konular hiyerarşi sonucunda bir çeşit “üst karar vericilerce” belirlenir². Böyle bir koordinasyon ise “ekonominin bürokratik kontrolü” (Kornai 2007, 117) anlamına gelir. Yanı sıra politik ve askeri unsurlar gibi hususları içeren ekonomik olmayan yapılar da dikkate alınır (Fallenbuchl 1966, 39). Bir diğer ifadeyle, uygulandığı ülke veya ülkeler birliğinin her durumunu gözeten bütüncül bir yapının sonucudur ve yönetimini parti üstlenir. Her türlü karar tayini parti içerisindeki tartışmalar sonucunda olur. “Bu yüzden sosyalist ülkelerde gelişme stratejisi çevresindeki asıl önemli tartışmalar Parti literatürü içinde bulunabilir” (Boratav 1973, 22). Do-

¹ Ulusal planlama ofisi/kurulu, planlama bakanlığı, merkezi planlama kurulu. Nasıl adlandırsak adlandırılm mantık aynıdır.

² Planı yapan merkezi kurul bu görevi yerine yaparken bazı sorunlarla karşılaşır. Baran (1966, 4-16) beş problem tanımlar, Uzun dönem ekonomik ve sosyal gelişme hedefinin belirlenmesi, erişim hızının belirlenmesi, ekonomik artığın mobilizasyonu, ekonomik artığın dağılımı ve ulusal ekonomik bilançoların oluşturulması.

Mises'in Ekonominin Sosyalist Yönetimine Eleştirisi

layısıyla ekonominin sosyalist yönetimi olarak sosyalist planlama hiçbir surette siyasi pozisyondan ayrı düşünülemez.

Özetle sosyalist planlama, üretilecek mal seçiminden üretimde kullanılacak teknik seçimine kadar her türlü ayrıntıyı içeren, her sanayinin belirlenen hedeflere uygun olarak kaynak dağılımını düzenleyen, yatırımı bütün ayrıntılarıyla inceleyen, üretim ve tüketimde işletme ve bireylerin etkilerinin hedeflere uygun ekonomi yönetimince sınırlandırıldığı, yönetiminin merkezi bir otorite tarafından siyasi kaygılar da gözetilerek yapıldığı bir ekonomik sistemdir.

Sosyalist planlamanın temel özelliklerini kısaca belirttikten sonra, şimdi, sosyalist ekonomiye eleştirilere geçebiliriz. Sosyalist ekonomiye dair ilk geniş çaplı eleştiriyi Avusturya Okulu'nun kurucularından olan Ludwig Von Mises yapmıştır. Mises, orijinali Almanca olan, daha sonra İngilizce olarak tekrar yayınlanan "Economic Calculation in The Socialist Commonwealth" adlı çalışmasıyla önemli bir tartışmayı başlatmıştır. Mises, çalışmasında, sosyalist iktisadi yapıda hesaplamaların mümkün olmadığını savunmaktadır. Ona göre sosyalist bir ekonomi yapısı gereği iktisadi rasyonaliteden yoksundur: "Rasyonel ekonomik faaliyet sosyalist bir devlette imkânsızdır" (Mises 1974, 90). Nedeni, böyle bir yönetimde piyasa fiyatının noksanlığının, sosyalist mülkiyet sahipliğinin ve değer belirlenim³ sorunlarının ortaya çıkacak olmasıdır.

Mises, piyasa fiyatının olmamasıyla mülkiyet sahipliği sorununu birbiriyle ilişkili olarak ele almıştır. Buna göre sosyalist iktisadın mülkiyeti ele alış biçimi yanı sıra rekabetçi ve piyasa temelli ekonomide ortaya çıkan fiyatın bu iktisadi yapıda rolsüz kalması birbiriyle bağlantılıdır, sosyalist bir ekonomik yönetimin hesaplamaya imkânsızlığına bunlar yol açmaktadır. Bu ilişkiyi ele alış biçimi, tüketim ve üretim malları arasındaki ilişki bağlamında anlaşılabilir. Mises bu ilişkiyi şöyle

³ Mises'in çalışmasında "emek-değer" eleştirisi bağlamında değer belirlenimi sorunu, "sosyalist devlette iktisadi hesaplama" alt başlığında incelenen unsurlardan biridir. Ancak bu çalışmada üzerinde durulmayacaktır.

izah eder: “Tüketimi kimin yapacağı ve her bir kişinin ne tüketeceği sosyalist dağıtımın önemli bir sorunudur ve bu tüketim malları dağıtımı, unutulmamalıdır ki, üretime ve üretimin ekonomik koşullarına bağlıdır” (Mises 1974, 75).

Tüketim mallarının elbette bireysel sahipliği vardır. Bu sahiplik bireylerin, kendi koşullarına göre, kendi aralarında mübadele yapmasına olanak tanımakla birlikte, bu mübadelenin gerçekleşmesi için tüketim malları üretiminin de buna olanak tanınması gerekir. Yani tüketim malları dağıtımının mübadele ile çözümü mümkün görünse de bu durumun üretim açısından değerlendirilmesi gerekir. Evet, tüketim mallarının bireysel sahipliği vardır ancak üretim mallarının bireysel sahipliği yoktur. Sosyalist devlette üretim malları sahipliği “komünal”dir. Bu durumda üretim malları mübadelenin bir nesnesi olmaz ve bu nedenle parasal değerlerle tanımlanamaz. “Para, rekabetçi toplumda üretim mallarının değerini belirlemedeki tamamlayıcı rolünü sosyalist devlette asla gerçekleştiremez. Para cinsinden hesaplama böylece imkânsız olur” (Mises 1974, 77). Üretim malları sahipliğinin komünal olması ve bu nedenle parasal değerle ifade edilmemesi üretim mallarının parasal olarak hesaplanmasını imkânsızlaştırmaktadır.

Bir diğer sorun hangi üretim metodunun daha kârlı olduğunun belirlenmesinde yaşanır. Mises bu soruya tüketilebilir nihai mal üretiminin nitelik ve nicelik olarak karşılaştırılması ile cevap verilebileceğini söylemektedir (Mises, 1974, 78). Ancak sosyalist sistem bunu yapamaz. Çünkü bunun gerçekleşebilmesi parasal hesaplamaya bağlıdır. Hangi üretim yönteminin daha “kârlı” -az maliyetli, görece verimli-⁴ olacağı yöntemlerin parasal hesaplarının karşılaştırılmasıyla bulunabilir. Sosyalist ekonomide bu mümkün olmamaktadır. İktisadi hesaplama için serbest piyasa ve fiyat mekânizması gereklidir. Bunların yokluğu durumunda ekonomik hesaplama olmaz. “Serbest piyasanın olmadığı yerde fiyat mekânizması olmaz, fiyat mekânizması olmadan iktisadi hesaplama olmaz” (Mises 1974, 81). Burada statik durum varsayımı ile hareket etmek çözüm olabilir. Böylece geçmiş üretim

⁴ Aslında sosyalist sistemde kâr amaç değildir.

Sosyalist Bir Ekonomi Yönetiminin Olanaklılığına Dair Savunular

yöntemlerinden hareketle bir çıkarım yapılabilir. Ancak ekonomi statik değildir. Verilerimiz, bilgilerimiz değişir. Bu açıdan, yapılacak olan işlemler değişimi dikkate alan bir yapıya sahip olmalıdır ki bu, rekabetçi, parasal bir sistemde mevcuttur. Başka bir ifadeyle Mises, dinamik ve rekabetçi girişim süreci üzerinde durmaktadır (Boette 2002, 264; Yeager 1994, 98). Yani hesaplamanın imkânsızlığının bir başka noktası, gelecek koşulların, dinamik yapı gereği, sürekli değişmesi ve bu nedenle gelecek hakkında belirsizliğin ortaya çıkmasıdır. Keizer'in (1994, 207) ifadesiyle, "Mises esas itibarıyla sosyalizm altında rasyonel iktisadi hesaplamanın yapılamayacağını söylemektedir. Üretim araçları için piyasa veya piyasa fiyatları olmadığında rasyonel maliyet hesabı yapılamaz ve böylece üretim mallarının tahsisi ve nihai ürünlerin üretimi rasyonel olmaz. Rasyonel sosyalist ekonomi teorik olarak imkânsızdır, çünkü merkezi planlayıcılar hesaplayamazlar." Hayek'e göre ise Mises'in orijinal savı "görelî malumatı (information) sağlayan piyasa fiyatı olmadan iktisadi hesaplamanın imkânsız olacağı"dır (aktaran Yeager 1994, 104).

Mises'in sosyalist bir ekonomi yönetiminin rasyonel olmasının teorik olarak imkânsız olacağına dair iddiası sonrasında, bu iddianın yanlış olduğunu, rasyonel bir sosyalist sistemin mümkün olduğunu savunan, "piyasa sosyalizmi" olarak adlandırılan bir görüş ortaya çıkmıştır. Bu görüşe göre sosyalist bir sistem ekonomide pekala rasyonel olabilir ve bu olanak denge analizi çerçevesinde açıklanabilir. Fred M. Taylor, Oskar Lange ve Henry D. Dickinson, Mises'in savına bu bağlamda cevap vermiştir.

Burada bir parantez açarak belirtmeliyiz ki, kolektivist devlette ekonominin rasyonel olabileceği Taylor, Lange ve Dickinson'dan daha önce, Pareto ve Barone tarafından da savunulmuştur. Pareto ve Barone, piyasa ekonomisinde geçerli olan rasyonel dağılımın herhangi bir kolektivist sistemde (sosyalizmde) de pekala mümkün olduğunu iddia etmişlerdir. Söz konusu yazarlara göre amaç fonksiyono-

nuna uygun bir rasyonel planlama, üretim malları sahipliğinin piyasa ekonomisindeki gibi bireylerde değil, aksine devlette olduğu (toplumsallaştırıldığı) bir ekonomide de yapılabilir. Örneğin Pareto, genel denge modeliyle, farklı mallar arasında mümkün olan en düşük üretim maliyetinin sağlanabileceğini söylemektedir (aktaran Gamble 1996, 64). Buna göre piyasa ekonomisinin geçerli olduğu bir sistemle planlamanın geçerli olduğu bir sistem arasında, kıt kaynakların etkin dağılımı bağlamında, ilkesel olarak bir fark yoktur. Tam rekabet koşulları geçerliyken, üretimde ve tüketimde marjinal eşitlikler sağlandığı takdirde etkin kaynak dağılımı gerçekleşir. Etkin kaynak dağılımında üretim faktörleri sahipliğinin, marjinal eşitlikler gerçekleştiği sürece, bir önemi yoktur. Önemli olan marjinal eşitliği sağlayacak koşulların oluşup oluşmayacağıdır ve bu hususta kolektivist bir ekonomi, piyasa ekonomisinin karşılaşılabilecek sorunlara benzer sorunlarla karşılaşır. O halde piyasa ekonomisinde rasyonel-etkin dağılım sağlanıyorsa, kolektivist bir ekonomide de sağlanabilir.

Barone de Pareto gibi kolektivist bir toplumda rasyonel-etkin bir dağılımın teorik olarak mümkün olduğunu iddia etmiştir. Barone bu savını “The Ministry of Production in The Collectivist State” başlıklı makalesinde dile getirmiştir. Bu çalışmada kişisel kullanıma özgü bazı kaynaklar bireysel mülkiyette kalırken sabit sermaye ve ülke sermayesi gibi diğer kaynakların devletin kolektif mülkü olduğu bir toplum, üretim üzerinde belirleyici olan bir Üretim Bakanlığı merkeze alınarak incelenmektedir (Barone [1908] 1974, 56). Üretim bakanlığı ekonomideki karar verici mercidir, vatandaşların maksimum refahı için bireysel ve kolektif hizmetlerin kullanımı problemini çözmelidir. Üretim Bakanlığı bu problemi çözerken mal veya hizmetlerin fiyatlanamaması gibi bazı sorunlarla karşılaşır. Örneğin fiyatlar olmasa dahi Bakanlık, ürünler ve hizmetler arasında, denkliği sağlayacak sosyal hesapları yapmak zorundadır. Yanı sıra bakanlık, toplumsallaştırılmış kaynaklar (*socialized resources*) arasında da bir denklik kurmalıdır. Kolektif sahipli malla-

rın kullanımı ve dağıtımında da görev alacaktır.⁵ Ayrıca tasarrufun kullanılması da bakanlığın ilgilenmesi gereken bir konudur (Barone [1908] 1974, 57-59). Bunların hepsi üretim araçlarında kolektif mülkiyet sahipliğinin olması dolayısıyla yaşanan sorunlardır. Ancak bunların hepsi, çeşitli denklemler yardımıyla, teorik olarak çözülebilir. Tüketim malları tercihleri bakımından bireylerin serbest olduğu bir toplumda, Üretim Bakanlığı, vatandaşların refahını maksimize edebilir. Bu durum iki koşul gerçekleştiği takdirde mümkündür: Gelirin dağılımı (Barone'nin kurduğu denklemlerin bir kısmı bunun üzerinedir) üzerine gerekli bilgiye sahip olmak, yani gelir dağılımının nasıl dağıldığını bilmek ve ona uygun üretimi gerçekleştirmek ile yeni üretim olanakları için (yeni sermaye stoku için olarak da değerlendirilebilir) belirli bir oranda tasarrufun gerçekleşmesini sağlamak. Barone'ye göre kolektif bir sistemde bunlar sağlanabilir. Bu nedenle kolektif bir sistem teorik olarak mümkündür.

Barone ve Pareto, rasyonel-etkin-kolektivist bir sistemin mümkün olduğunu, yukarıda özetlenen görüşleriyle ifade etmişlerdir. Kolektivist sistemin mümkün olduğuna dair bir başka savunu ise "piyasa sosyalistlerinden" gelmiştir. Piyasa sosyalistleri, Mises'in makalesi sonrasında, "rasyonel-etkin" bir sosyalist ekonominin savunusunu yapan çalışmalar yayınlamışlardır. Bunlardan biri Taylor'un 1929 tarihli "The Guidance of Production in Socialist State" başlıklı çalışmasıdır. Taylor bu çalışmada, sosyalist devlette üretimin nasıl yapılacağı, sosyalist devletin nelere dikkat etmesi gerektiğini incelemiştir. Buna göre sosyalist bir devlete dair yapılan bir önerme şunlar üzerine kurulmalıdır, Sosyalist bir ülkede, her bireyin belirli bir parasal geliri olmasını garanti altına alan ve bireyin isteğine uygun meta üretimini belirlemeye dair yöntem olmalıdır. Bunun için her şeyden önce bu parasal gelirlerin, belirli koşullar sağlayacak biçimde, devlet tarafından karşılanacağı varsayılmalıdır. Bunun yanında, söz konusu gelirler bireylerin çıkarları doğrultusunda, devlet otoriteleri tarafından dürüstçe ve ciddiyetle, adil bir bölüşüm gözetilerek

⁵ Barone bunların hepsini çeşitli notasyonlar kullanarak denklemsel olarak ifade etmektedir.

belirlenecektir. Üretilen meta, toplumsal önem göz önünde bulundurularak fiyatlandırılmalıdır. Üçüncü olarak birey, üretilen bir metaı satın almak isteyip istemeyeceği kararını verirken, o meta için hangi fiyatı ödemek zorunda olduğunu bilmelidir. Çünkü bireyin bu metaı talep etmesi halinde gelirinin ne kadarını onun için harcayacağı ve onu ne kadar arzuladığı arasında bir karşılaştırma yapabilmelidir. Son olarak, ekonomik otoritelerce belirlenen metanın fiyatı, söz konusu metanın üretim maliyetlerini tam olarak kapsayacaktır. Dolayısıyla otoriteler bu üretimin maliyeti içerisinde toplumun ekonomik kaynakları (stoklar veya birincil faktörlerin gelirleri) da olduğunun farkında olacaklardır (Taylor 1929, 2-3).

Taylor bunların sağlanması önemli olduğunu belirtirken, bilgi probleminin yaşanabileceğini de söylemektedir. Çünkü üretim sürecine katılan faktörlere ilişkin bilginin, karar verici tarafından bilinmesi gerekir. Bu bilgiye sahip olmayan otoriteler, herhangi bir metanın üretiminden doğan kaynak maliyetlerini açıkça hesaplayamayacaklardır. Böylece metanın satış fiyatı da doğru bir biçimde belirlenemeyecek, sonuç olarak, hangi meta üretiminin yapılacağının belirlenmesine ilişkin ileri sürülen yöntem de doğru yöntem olmayacaktır (Taylor 1929, 6). Taylor'a göre bu problemden deneme-yanılma yöntemiyle kurtulabiliriz.

Taylor'un önerdiği deneme-yanılma yöntemini şöyle özetleyebiliriz; birincil faktörlerin üretim sürecine yaptıkları katkıların belirlenmesi sorununun çözümü için kullanılacak deneme yanılma yönteminde hangi yollara başvurulacağı, her bir birincil faktörün stoku veya geliri göz önünde bulundurularak seçilmelidir. Böylece, kimi faktörlerin gereğinden az kullanılması veya kimi faktörlerin de gözden kaçması olasılığı ortadan kalkmış olacaktır (Taylor, 1929, 6). Taylor buradan yola çıkarak, her bir birincil faktörün önemini tayin etmede sosyalist devlet otoritelerinin 5 prosedürü yerine getireceğini varsayar, 1- deneyimlerden yola çıkarak faktörlerin değerlerini gösteren ya da mümkün olan en yakın değerini ifade eden bir faktör değerleme tablosu hazırlamak, 2- hazırladıkları bu tablodaki değerlerin

tam olarak doğru olduğunu kabul edip tüm üretim faaliyetlerinin yöneticisi olarak bu değerlere uygun fonksiyonlar türetmek, 3- süreç esnasında ilk alınan sonuçlara bakarak yanlış değerlendirmeleri saptamak, 4- tabloya da yanlış işlenen bu değerleri düzeltmek, 5- bu süreci bütün doğru değerleri bulana kadar devam ettirmek (Taylor 1929, 6).

Taylor'a göre bu prosedürlerden en önemlisi, süreç esnasında ilk alınan sonuçlara bakarak yanlış değerlendirmeleri saptamaktır. Çünkü eğer yanlış değerler üzerinden faaliyetler devam ederse, bu yanlışlık ilerde mutlaka sorun yaratacaktır. Örneğin bir faktör, değerlendirme tablosunda gereğinden fazla değerli görünüyorsa, otoriteler kaçınılmaz biçimde o faktörün kullanımında fazlasıyla ekonomik davranacaklardır. Bu da üretim süreci sonucunda, o faktörde stok fazlası oluşmasına yol açacaktır. Tabloda gerçek değerinden az bir değere sahip görünen faktörlerde durum tam tersi olacak, yani stok açığı ortaya çıkacaktır (Taylor 1929, 6). Bu bağlamda otoritelerin yanlış değerlendirmelerin farkına varması pek de zor bir şey değildir. Herhangi bir fazla veya açık durumu ortaya çıkmayınca kadar süreç tekrarlanacaktır. Fazla veya açık ortadan kalktıktan sonra faktörün efektif önemi de saptanmış olacaktır. Böylece bireylerin talep ettiği metanın kaynak maliyeti doğru bir biçimde hesaplanabilecektir. Eğer otoritelerin hesapladığı meta üretimi maliyeti, bireylerin talep fiyatına eşit olursa otoriteler kaynakları doğru kullanmalarıyla güven kazanırlar (Taylor 1929, 6). Böylece Taylor, bilgi problemine deneme-yanılma yöntemiyle cevap vermiş olur. Açık veya fazla durumu deneme-yanılma yöntemiyle ortadan kaldırılarak denge sağlanır.

Mümkün bir sosyalist ekonomiyi savunan bir diğer çalışma, Mises'in sosyalist ekonomiye dair yanlışlığını iddia eden Dickinson'ın "Price Information in a Socialist Community" adlı çalışmasıdır. Dickinson'a göre sosyalist bir ekonomide fayda ve maliyet arasında denge kurmak ve birbiriyle rekabet halindeki ihtiyaçları tatmin edecek şekilde kaynakların dağılımını yapmak, kapitalizmden daha iyi

değilse en az onun kadar iyidir (Dickinson 1933, 250). Walrasyan denge sistemi kapitalist sistemde piyasa ile sağlanırken sosyalist sistemde planlama otoritele-
rince sağlanabilir, bunun önünde teorik bir engel yoktur (bkz. Caldwell 1997, 1860). Dickinson, Mises'in eleştirisini iki madde olarak özetleyerek işe başlar: (1) devletin mal sahibi olduğu yerde o mallar için fiyatlama yapılmaz, maliyet rasyonel hesaplanmaz ve rasyonel ekonomi olmaz. (2) Planlı bir ekonomide sanayiye yönetenler isteğe bağlı olmayan bir güce sahiptir ve herhangi bir maddi sorumluluğu yoktur, bu nedenle rasyonel risk taşımazlar (Dickinson 1933, 237-238). Dickinson bu eleştirilere karşı, rasyonel bir sosyalist ekonominin belirli postulatlar altında, en azından teorik olarak, mümkün olduğunu iddia eder.

Dickinson çalışmasında, kişisel tüketim için kullanılan tüketim mallarında özel mülkiyetin olduğunu ancak ticaret için kullanılan mallarda veya ticaret yoluyla satılabilecek üretim mallarında özel mülkiyetin olmadığını varsayar. Doğal kaynakları ve "mal üreten mallar" (*instrumental goods*)⁶ toplumdur ve bütün üretim toplum tarafından üstlenilmiştir. Toplumun üretim faaliyetleri ikiye ayrılır; bir yanda toplumun bütün üyelerinin bedava yararlandığı malların tedariki, ki bu mallara ilişkin kararlar piyasa talebinden çok toplumun otoritesel ekonomik organı tarafından alınır, öte yanda piyasadaki bireysel satın alımlarca açıklanan talebi tatmin etmek için üretilen mal ve hizmetler. Birinci gruptakiler toplumsal tüketim sektörü, ikinci gruptakiler ise bireysel tüketim sektörüdür (Dickinson 1933, 238).

Dickinson'ın yaptığı bu ayrım sosyalist planlama ile piyasanın birlikte işlemini anlamına gelir. Böyle bir sistemde, bireysel tüketime konu olan malların tüketiminde piyasa koşulları hâkimdir. Sadece bu mallar için maliyet belirleme ve fiyat düzenlemesi geçerlidir. Bu mallarda para kullanılabilir ki böylece tüketim malları herhangi bir fiyattan bireylere satılmış olur. Bu sektördeki üretim organizasyonu da, kapitalist toplumdaki gibi, sınırlı mesuliyete sahip olan otonom şirketler hi-

⁶ Burada terimi "üretim malları" olarak çevirmek belki daha uygundur. Fakat original metinde Dickinson "producer goods" veya "capital goods" yerine "instrumental goods" terimini kullanmıştır. Bu nedenle burada terim "üretim malları" olarak çevrilmedi.

yerarşisince yapılır. “Her üretim birimi otonom hesap kuruluna sahiptir; üretim birimleri teknik yapılarına veya piyasanın ihtiyaçlarına göre gruplaşıp tröstleşirler. Bu tröstler bütün endüstriyi kapsayan daha büyük birimler olarak gruplanırlar. Bütün yığın ise bütün sistemi teftiş ve denetleme hakkına sahip olan Yüce Ekonomi Konseyi tarafından yönetilir” (Dickinson 1933. 239). Dickinson’ın sisteminde Yüce Ekonomi Konseyi üretimde planlamanın yapısını belirleyen merkezi otorite olarak görülebilir. İşleyiş, piyasa+planlamadır.

Piyasa ile planlamanın birlikteliği rasyonelliği sağlayacaktır. Tüketim malları için piyasada fiyatlama etkinliği, yani seçilen arz miktarlarına karşılık gelen talep fiyatı rastgele seçilen miktarlarla sağlanır. Satış ajansı stoklar düştüğünde fiyatları artırır, biriktiğinde ise fiyatları düşürür. Böylece satış ajansının istatistik servisi satılan her tür mal için bir talep şedülü oluşturur. Üretim ve tüketim mallarına dair talep şedülünün oluşturulmasında en önemli görev satış ajanslarına üretim organlarına ve Yüce Ekonomi Konseyine bağlı olan istatistik servislerindedir (Dickinson 1933, 240). Dickinson’a göre talep şedülü oluşturmak için gerekli olan istatistiki bilgilere ulaşılabilir ve böyle bir model “rasyonel” bir ekonomik sistemin mümkünlüğünü göstermektedir.

Sosyalist hesaplamının mümkünlüğünü ispat etmeye çalışan bir başka çalışma Lange’nin ([1936-7] 1974) tarihli “On The Economic Theory of Socialism” adlı çalışmasıdır. Lange bu çalışmasında sosyalist bir sistemde dengeye “deneme-yapılma” yoluyla ulaşılabilineceğini savunmuştur. Sosyalist sistemde, tüketici malları ve emek için “kurumsal manada” bir piyasanın olduğu, sermaye malları ve emek dışında üretimde kullanılan kaynaklar için ise bir piyasanın olmadığı varsayımı (Lange 1974, 92) yapılarak dengenin nasıl sağlanacağı anlatılmıştır. Bu varsayım sonucunda, emek dışındaki üretim kaynaklarının piyasası olmaz, kararı merkezi bir otorite verir. Tüketim malları ve emek için ise bir piyasa vardır, yani bunlar piyasa koşullarınca belirlenir. Böyle bir durumda, Lange’ye göre ekonomik denge sağlanabilir (Lange’nin analizi de Dickinson’ın analizi gibi Walrasyan

bir denge analizidir). Lange, deneme-yanılma yöntemiyle sosyalist ekonomide denge olabileceğini şöyle savunur;

Deneme-yanılma yöntemi fiyatların parametrik fonksiyonuna dayanır. Merkezi Planlama Kurulu (Lange'nin analizindeki merkezi otorite) rastgele bir veri fiyat seti ile işe başlar. Kamu mülkiyetindeki bütün üretim kaynaklarının ve üretim yöneticilerinin ve aynı zamanda tüketici olarak ve emek arz eden olarak bulunan bütün bireylerin tercihleri bu fiyat seti üzerinden yapılır. Sonuçta her bir malın (*commodity*) tercih edilen arz ve talep miktarları belirlenir. Eğer malın talep miktarı arz miktarına eşit değilse o malın fiyatı değişecektir, talep arzı aşarsa artacak, tersi durumda ise düşecektir. Böylece Merkezi Planlama Kurulu, yeni kararlara hizmet eden ve yeni arz ve talep miktarı setiyle sonuçlanan yeni fiyat setini sabitler. Deneme-yanılma süreciyle denge fiyatları nihayet belirlenir (Lange 1974, 101-102).

Lange, işleyen bir sosyalist ekonomi savunusuna dayanak yaptığı deneme-yanılma yöntemiyle, denge fiyatı için gerekli olan bilgilerin oluştuğunu zımni olarak iddia etmiş olur. Walras'daki tellalın yerini Merkezi Planlama Kurulu alır ve Kurul, arz ve talebi birbirine eşitleyen fiyat oluştuğu an, fiyatı sabitleyerek ilan eder. Doğru fiyat, arz ve talep miktarını izleyip arz-talep dengesizliklerini deneme-yanılma yoluyla dengeye getirdiğinde ortaya çıkacaktır. Böylece fiyatlar, sosyalist sistemde, deneme-yanılma yöntemi kullanılarak rekabetçi bir piyasadaki gibi belirlenmiş olur (Lange 1974, 102-104).

Lange analizinde tüketici seçiminde serbestlikten bahsederken, tüketici seçimine bağlı bir üretimden bahsetmediğinin farkında olunması gerektiğini söyler (Lange 1974, 108). Sosyalist bir sistemde, daha önce de belirttiğimiz üzere, siyasi ve ekonomik kararlar birbirinden bağımsız değildir. Bu nedenle sistem bir bütün olarak değerlendirilir ve ona göre karar verilir. Lange bunun farkındadır ve bürokratların kararlarının önemini belirtir.

Hayek'in Sosyalist Ekonomi Eleştirisi: "Bilgi" Bağlamında Bir Sorgulama

Mises'in başlatmış olduğu tartışmaya katılan bir diğer önemli düşünür, Avusturya okulu mensubu olan ve 1974 yılında iktisat dalında Nobel⁷ ödülü kazanan F. A. Von Hayek'tir. Hayek de Mises gibi rasyonel bir sosyalist ekonominin mümkün olmadığını söylemektedir; ama ondan farklı olarak Mises'e göre rasyonel bir sosyalist ekonomi teorik olarak imkânsızdır, Hayek'e göre ise teorik olarak mümkündür ancak pratik olarak imkânsızdır. Pratik olarak mümkün olmamasının sebebi ise bilgi sorunudur. Hayek'in bu savının temelinde metodolojik bireycilik vardır, Bütün eylemler bireylerce gerçekleştirilir, bu nedenle sosyal gerçeklik analizinde bireye bakılmalıdır ve sosyal kolektivite varlığa sahip değildir, bu nedenle bireysel üyelerinin eylemlerinin arkasında yatan bir gerçeklik olarak değerlendirilemez (Gamble 1996, 53). Bu bakış açısına göre, ne tür bir kolektivist yapı olursa olsun, içinde bulunulan yapıdaki her şey bireysel eylemlerin- tercih ve amaçların- bir sonucudur, nedensellik toplumsal yapıdan bireylere değil bireylerden toplumsal yapıya doğrudur.⁸ Nihayetinde toplum bireylerden oluşur, her bireyin farklı özellikleri, tercihleri ve "bilgi"leri vardır. Bunları bir merkezde toplayıp, analiz edip, ona göre rasyonel iktisadi hesaplama yapmak teorik olarak mümkün olsa da pratik olarak imkânsızdır. Bu imkânsızlığın nedenleri iki başlık altında toplanabilir:⁹

1. Bilgi'nin (*knowledge*)¹⁰ yapısal özellikleri, Bilgi öznel, zaman ve mekâna bağlıdır, yani statik değil dinamikdir. Bu nedenle sürekli değişen, istatistikleştirilemeyen bir yapıya sahiptir.

⁷ Hayek Nobel ödülünü alması dolayısıyla yaptığı konuşmasını da Sosyalist Ekonomi eleştirisini temellendirdiği "Bilgi" sorununa ayırmıştır.

⁸ Hayek'in bu metodolojisi kendiliğinden düzen savunusunun da temelidir. Bu savunuya göre belirli bir kişi, gurup ya da zümre tarafından tasarlanmış düzen yerine kendiliğinden bir düzen olmalıdır. Çünkü kendiliğinden düzende bireyler vardır ve bireyler belirleyicidir. Amacına hizmet edilecek bir tasarlayan yoktur, tasarlayanın "basit" tasarımının ötesindedir ve soyut ve sürekli değişime tabidir. (Yılmaz, 2010, 474).

⁹ Aslında bilgi, planlama ve dengenin sağlanamamasının nedenidir. Yani aslında eleştiri bilgi merkezli bir eleştiridir. Burada eleştirinin sistematik sunulması kaygısıyla iki başlık oluşturulmuştur.

¹⁰ Bu çalışmada information-knowledge ayrımına girilmeyecek, genel olarak "bilgi" incelenecektir. information-knowledge ayrımı için bkz. Boette (2002).

2. Planlama sorunları ve denge, Planlamada tercihi kimin, nasıl yapacağı, verileri nasıl toplayacağı soruları sorulmalıdır. Planlayan, bilgiyi “rasyonel” olarak kullanamaz, çünkü planlarken kullanabileceği bilgi sınırlıdır. Planlamada, bilginin dinamik yapısı (değişmesi) nedeniyle bir zaman gecikmesi yaşanır. Ek olarak şu hususlar da önemlidir, Planlama totaliterleşme eğilimine sahiptir, yatırımın belirlenmesinde yetersiz kalır, denge analizinde belirli varsayımlarla hareket edilir -ki bu varsayımlar sorgulanmalıdır-, öznel farklılıklar planlama ve denge analizinde nesnelleştirilir.

Şimdi yukarıdaki ikiye ayırdığımız başlıkları ayrıntılı olarak inceleyebiliriz.

Bilgi'nin yapısal özellikleri

Daha önce de belirtildiği gibi Hayek'e göre sosyalist ekonominin esas problemi, bilgi problemidir. Bilgi, sahip olduğu özellikler nedeniyle sosyalist bir ekonominin rasyonel işlemesi önündeki en büyük engeldir. Çünkü her şeyden önce bilgi parçalıdır, öznedir. Beklentiler ve içinde bulunulan durum bilgiyi etkiler. Bireyler arasında bir görelî bilgi farklılığı vardır (Hayek 1937, 49; Hayek 1945, 530). Hayek'in söz konusu bilgi anlayışı, dolayısıyla her şeyden önce, saf bir öznelliğe dayanır (Hoppe 1996, 147).

Bilgi, öznel olmasının yanı sıra zamana ve mekâna da bağlıdır. Bu durum düzensiz-dağınık (*unorganized*) bilgiye yol açar ki bu bilgi, “bilimsel” bilginin genel kuralları açısından “bilimsel” değildir ancak çok önemlidir. “Genel kurallar bakımından bilimsel olarak adlandırılmayacak, çok önemli fakat düzensiz-dağınık bilgi durumu vardır, spesifik zaman ve mekân koşullarının bilgisi” (Hayek 1945, 521). Dolayısıyla bilgi, zaman ve mekâna bağlı olarak sürekli değişir. Herhangi bir yerde herhangi bir zaman diliminde sahip olduğumuz bilgi, aynı yerde farklı bir zaman diliminde veya aynı zaman diliminde fakat farklı bir yerde geçersizleşebilir. Statik ve tam bilgiye sahip bir dünyadan ziyade zamana ve mekâna bağlı bir bilgi söz konusudur, bir diğer ifadeyle “bilgi soyut değil bağlamsaldır” (Boette

Plânlama-hesaplama sorunları ve denge

2002, 268). Bilgi bu dinamik yapısı nedeniyle istatistikleştirilemez, “bilginin bir biçimi ki benim ilgilendiğim bilgi, doğası gereği istatistikleştirilemez ve bu nedenle herhangi bir merkezi otoriteye istatistiksel bir formda nakledilemez” (Hayek 1945, 524).

Özetle, Hayek’e göre öznel, zamana ve mekâna bağlı olan bilginin merkezileştirilmesi mümkün olmaz. Bunun yerine ekonomi (ve aslında bir bütün olarak yönetim) âdemi-merkezci bir yapıya sahip olmalıdır. “Âdem-i merkezileşmeye ihtiyacımız var çünkü belirli zaman ve mekân koşullarının bilgisinin gecikmeden kullanımını ancak böyle sağlayabiliriz” (Hayek 1945, 524).

Hayek’e göre merkezden yönetilen bir ekonominin pratikte rasyonel hesaplama yapamamasının bir diğer sebebi planlama sorunlarıdır. Hayek, planlamanın bazı özelliklerinden dolayı “rasyonel” olamayacağını, uygulansa bile totaliterleşme eğilimi taşıdığını iddia eder. Planlamanın “rasyonel” işlemesi önündeki en büyük engel bilginin yapısal özellikleridir. Herhangi bir kolektivist toplumda planlamanın merkezi olarak yürütülmesi, kaynak tahsisini ve karar vermeyi bireylerin ötesine taşır. Böylece toplumu tek bir amaca ya da amaçlar manzumesine göre yönlendirir, bireyler bu minvalde adeta “homojenleştirilir” ve bireysel eylemin etkinliği merkezi karar vericinin amacı doğrultusunda ortadan kalkar. Toplumun çıkarı bireysel çıkarı ikincilleştirir ve merkezi karar vericinin belirleyici olduğu totaliter bir ekonomik yönetim ortaya çıkar (Yılmaz 2010, 489).

Hayek’in merkezileşmenin yarattığı ekonomik sorunlara ilişkin eleştirisinin temelini dört soruyla açabiliriz:

1. Alternatif kullanımlar arasında, kaynakları rasyonel olarak nasıl dağıtacaktır,
2. Milyonlarca insanın bireysel eylemlerinin koordinasyonunu nasıl başaracaktır ve bunu devlet zoru olmadan nasıl yapacaktır,

3. Milyonlarca birey arasında dağılmış olan bilgiyi optimal olarak nasıl kullanılacaktır,
4. Zaman ve mekân koşullarında meydana gelen değişimlere ekonominin hızlı ve eksiksiz uyumunu nasıl güvenceye alacaktır (Keizer 1994, 211).

Birbiriyle ilişkili olan bu dört soru merkezi otoritenin gerekli bilgiye sahip olmayacağı savı üzerine temellenmektedir. Örneğin planlamanın gerçekleşmesinde yaşanacak problemlerden biri kaynakların dağıtım problemi. Kaynakların merkezi bir otorite tarafından dağıtılması, birçok alternatif arasından birinin merkezi otorite tarafından seçilmesi anlamına gelir. Bu seçim kime göre ve neye göre yapılacaktır. Bir diğer ifadeyle amaç fonksiyonu nedir ve bu amaç fonksiyonunun ve ona ulaşmak için yapılan dağıtımın rasyonelliği nasıl sağlanacaktır? Problem veri kaynakların dağıtımı değil toplumun her bir üyesi için mümkün olan en iyi dağıtımın sağlanmasıdır. “Böylece toplumun ekonomik problemi yalnızca ‘veri’ kaynakların nasıl dağıtılacağı problemi değildir (...) Bilakis toplumun her bir üyesinin görelî önemlerini sadece bu bireylerin bildiği ihtiyaçlar için kaynakların bilinen en iyi kullanımı nasıl güvenceye alacağıdır. Veya özetle, kimseye bir bütün olarak verilmeyen bilginin kullanımı problemidir” (Hayek 1945, 519-520). Hayek’e göre merkezi bir planlama bunu yapamaz, çünkü bunu yapabilmek için gerekli bilgi toplamına sahip değildir. Bir diğer ifadeyle bilgide etkinliği sağlayamaz. Yani kaynakların dağıtımı merkezi bir otorite tarafından yapılabilir, ancak bu merkezi otorite, dağıtımı en iyi şekilde yapabilecek bilgi düzeyinden yoksundur.

Yukarıdaki sorunla aynı bağlamda, toplumu oluşturan bireylerin eylemlerinin koordinasyonunun nasıl sağlanacağı ve bireylere ilişkin dağıtım bilgilerin nasıl kullanılacağı da merkezi otorite tarafından yapılacak bir planlamanın karşılaşılabilecek önemli problemlerdir. Her bir bireyin bilgi düzeyi ve tercihleri farklıdır. Bu farklılıkların merkezi karar alıcı tarafından dikkate alınması ve bireysel eylemler-

rin merkezi otoritenin amaç fonksiyonuna uygun olarak koordinasyonunun sağlanması gereklidir.

Merkezi otorite, bireysel eylemlerin kendi amaç fonksiyonuna uygun olarak koordinasyonunu ancak totaliterleşerek sağlayabilir. Çünkü planlayıcı pozisyondaki merkezi otorite ekonomik kararlarının hepsinde belirli bir politik amaç güder. Bu politik amaç, yapısı gereği bireyleri kendi çevresinde tekleştirmeye, homojenleştirmeye çalışır. Ve fakat bireyler yapısı gereği farklıdır, tekleştirilemez, farklılıkları ortadan kaldırılamaz. Hayek'e göre, dolayısıyla, bireyden topluma gitmek yerine toplumdan bireye gitmek, toplumsal kaygıdan hareketle birey yaratmaya çalışmak, totaliterleşmeyi yaratır. "Planlı ekonomide bütün ekonomik meseleler politik mesele olur, çünkü planlama bütün vatandaşları kapsayan bir değerler listesi gerektirir. Bu sebeple toplumda normalde var olanın aksine büyük çapta bir toplumsal bütünlük gerektirir. Bireyler müşterek bir sosyal refah fonksiyonuna sahip değilse, herhangi biri güç ve propaganda ile onlara dayatabilir. Bu, ulusal merkezi planlamayı olanaklı kılmak için diktatörlük halini alır, çünkü diktatörlük kolektif idealleri gerçekleştirmek için en etkili aygıttır" (Keizer 1994, 212). Bu savunuya göre, kolektif bir amaç gütmek ve buna göre yönetmek sosyalizmin doğasında vardır ve bunlar, sosyalizmin, doğası gereği otoriter bir yapıya sahip olduğunu gösterir.

Ayrıca Hayek'in bilgi eleştirisinde dile getirdiği, bilgilerin zaman ve mekâna göre farklılık göstermesi yani dinamik olması, planlamada zaman gecikmesine yol açar. Bireylerin tercihlerindeki herhangi bir değişiklik merkezi otorite tarafından aynı anda algılanmaz ve plana yansımaz. Bu değişiklik merkezi otorite tarafından algılandığında, bilgi değişimi üzerinden bir süre geçmiş olur. Yani t zamanı için yapılan planlama $t-1$ zamanına ait bilgiyi kullanır. Bu nedenle intibak gecikir ve planlama rasyonel olmaz. Ayrıca merkezi otorite geniş bir kesimi kapsayan bir plan yaptığında, bu kesim içerisinde mekâna bağlı olarak ortaya çıkabilecek de-

ğışmeleri göz ardı eder. Bir bütün olarak ele almak, bilginin yanlış anlaşılmasına ve planın yanlış-hatalı- olmasına yani kaynakların dağıtım problemi yol açar.

Hayek'e göre planlama, bilginin öznel, zamana ve mekâna bağlı olması özellikleri ve toplumun bireylerden oluşması ve bireyler arasındaki farklılığın mevcut olması nedeniyle rasyonel bir kaynak tahsisi, bir diğer ifadeyle toplumu oluşturan bütün bireyler için en iyi kaynak tahsisini yapamaz. "Bilgiyi toplama ve onu merkezi bürokrasi veya uzmanlar kurulunda merkezileştirmeye dair herhangi bir çaba başarısızlığa mahkûmdur" (Gamble 1996, 69).

Hayek, bilgi ve planlamaya dair bu bakış açısından hareketle denge analizini de eleştirmektedir.¹¹ Çünkü Hayek planlamanın imkânsızlığı üzerine düşüncesinde bilgi sorunu üzerinde dururken, bilginin, özellikleri dolayısıyla dengenin sağlanmasını da engellediğini düşünmektedir. 1937 yılında yazdığı "Economics and Knowledge" ve 1940 yılında piyasa sosyalistlerine cevaben yazdığı "Socialist Calculation, The Competitive 'Solution'" adlı makalelerinde özellikle bu bilgi-denge sorunu üzerinde durmaktadır.

Hayek'in denge analizine eleştirisini şöyle özetleyebiliriz, Denge analizinde belirli varsayımlarla hareket edilir, bu varsayımlar dengenin tanımlayıcısı olur. Ancak bu varsayımların geçerliliğini kanıtlamaya ihtiyaç duyulmaz. Bunun yanı sıra varsayımlar tam bilgi eksikliği nedeniyle daima eksik ya da hatalı olacaktır. Denge analizi, iktisadı, matematik, geometri gibi pür mantık ile işleyen bir yapıya kavuşturma çabası güder ve bu nedenle teste tabi tutmaz. Denge analizinde veri olarak kullanılan bilgiler nesnel ve öznel olmak üzere ikiye ayrılır. Nesnel unsurlar bilinebilir, ancak, kişilerin davranışlarından doğan öznel unsurlar tam olarak bilinemez. Denge analizi pür mantık gereği öznel farklılıkları nesnelleştirmeye çalışır. Görelî bilgi farklılıklarını dikkate almaz. Bu nedenle denge analizindeki

¹¹ Hayek burada denge analizini eleştirirken, Walrasyan bir genel denge modeli kurarak sosyalist ekonominin olanaklılığını savunan piyasa sosyalistlerinin denge analizini de eleştirmektedir. Piyasa sosyalistlerinin sosyalist ekonomiye dair savunusu bir önceki bölümde incelenmişti.

veriler genel denge analizi için yetersiz (ve öznel unsurlar görmezden gelinirse yanlış) olacaktır. Yani denge analizi bilgi eksikliği nedeniyle uygulanamaz (Hayek 1937, 34-46).

Ayrıca, genel denge analizi temelinde ortaya konan, merkezi bir kurul tarafından fiyatların belirlenmesi¹² hususu, zaman gecikmesine neden olur. Herhangi bir malın fiyatı, piyasa sisteminde, niteliğinin yanı sıra zaman ve mekân koşullarının değişmesine bağlı olarak hemen değişebilirken, merkezin karar verdiği bir sistemde hemen değişmez, zaman gecikmesi yaşanır. Çünkü genel denge analizi ile savunulan bu sistemde fiyatlar, denge sağlandığı anda ilan edilir. Dengesizliğe neden olan olaya tepki ancak merkezi kurula rapor edilmesi sonucunda yaşanır. Dengesizliğin farkına varılması ve yeniden denge sağlayacak efektif fiyatın ilan edilmesi (yeniden sabitlemesi) için bir süre gereklidir. İşte bu nedenle bir zaman gecikmesi yaşanır. Her türlü değişim binlerce, milyonlarca denklem demektir. Malın miktarında veya fiyatında meydana gelecek bir değişikliğin sadece denklemler aracılığıyla doğru yansımaları değil, aynı zamanda anında intibak etmesi gerekir. Bu durum bilginin toplanılması ve denklemlerin çözümü esnasındaki zaman gecikmesi nedeniyle olamaz (Caldwell 1997, 1860).

Bu sebeplerden ötürü denge analizi ile savunulan merkezi bir sistem başarılı olamaz. Planlamanın “rasyonel” olabileceğini savunmaya dönük denge analizi temelli bir çaba, bilginin öznel, zamana ve mekâna bağlı olması özellikleri nedeniyle başarısız bir çabadır. Planlamanın merkezi otorite tarafından yapılması ve bilginin sahip olduğu bu özellikler planlamanın piyasa sistemi gibi rasyonel olmasını önler. Zaten Hayek, belirtmek gerekir ki, iktisatta matematiğin kullanımını reddeder. Nobel ödülü konuşmasında da belirtmiştir, “Genel olarak, iktisatta matematiksel metodun kullanılmasını reddediyorum” (Hayek, 1989, 5). Hayek matematiğin kullanılabilirliğini, cebirsel ifadelerin anlaşılabilirliği kolaylaştırıcı etkisini

¹² Önceki bölümde üzerinde durulduğu üzere, Hayek’in eleştirdiği piyasa sosyalistlerinin savunduğu denge analizinde denge fiyatı “deneme yanılma” yöntemiyle bulunur.

kabul etmekle birlikte, bütün mallara ilişkin fiyat ve miktar değerlerinin dengeyi oluşturacak şekilde belirlenmesinin, yani matematiksel bir fiyat belirleniminin, hiçbir insanın tam olarak bilemeyeceği, sadece tanrının bilebileceği belirli durumlara özgü bilgilerin var olması nedeniyle reddeder (Hayek 1989, 5).

Özetle Hayek, bilgi problemleri olarak adlandırabileceğimiz yukarıdaki savları dolayısıyla rasyonel bir sosyalist ekonominin pratikte mümkün olmadığını söylemektedir. Merkezi bir yönetimce idare edilen sistem, yapısı itibarıyla “etkin ve özgürlükçü” olamaz. Hayek’e göre bu pratik imkânsızlığın üstesinden gelmenin tek yolu ademi-merkezileşmektir. Böylece hem bu durumun üstesinden gelinir hem de totaliter eğilimi ortadan kalkar.

Önceki bölümlerde ana hatlarıyla ortaya konan, sosyalist ekonomi yönetiminin rasyonel olamayacağını savunanlar ile olabileceğini savunanlar arasında yaşanan tartışmalar, teorik ve pratik çıkarımların sonucudur. Mises’in eleştirisi ile başlayan tartışma, sosyalist ekonomi yönetiminin ciddi bir biçimde sorgulanmasına yol açmıştır.

**Sonuç Yerine:
Hayek’in Eleştirilerini
Geçersizleştirecek Bir
Sosyalizm Mümkün Mü?**

Bu tartışmaların en önemli aktörlerinden biri hiç şüphesiz Hayek’tir. Hayek, ekonomiyi rasyonel yönetecek bir sosyalist sistemin pratik imkânsızlığını bilgi sorunu üzerinden savunmuştur. Bu savunu, aslında, sosyalist bir ekonomi yönetiminin olabilirliğini savunan piyasa sosyalistlerinin tam olarak cevaplayamadıkları bir sorundur. Çünkü piyasa sosyalistlerinin önerdiği piyasa+planlama formülü de bir merkezi karar verici merci öngörür ve bu karar verici merkezi yapı bilgiyi tam olarak toplama ve zaman ve mekân koşullarını dikkate alarak işleme problemleriyle yüz yüze kalır. Buna göre merkez, tüm bireylerin ihtiyaçlarını en iyi şekilde çözecek bir kararı verebilmek için tüm bireylerin ihtiyaç fonksiyonlarını bilmelidir. Piyasa sosyalistleri bazı ürünlerde piyasanın olması ve fiyat gibi göstergelerin dikkate alınmasıyla bu sorunun çözülebileceğini iddia ederler. Fakat merkez, fiyatı, denge sağlandıktan sonra ilan eder. Dengesizlik olduğunda buna anında

tepki veremez. Bir zaman gecikmesi yaşanır. Ayrıca dengeyi sağlayacak fiyatın malın niteliksel özelliklerini dikkate alarak oluşturulup oluşturulmadığı problemi de vardır. Malların farklılığı dolayısıyla mallara ilişkin dengenin bu farklılığı bir şekilde yansıtması gerekir.

Ayrıca Hayek'in sosyalist planlamanın totaliter eğilimlere sahip olduğuna dair yaptığı eleştiri de güçlüdür. Hayek, sosyalist planlamanın totaliter eğilime sahip bürokratik bir merkeziyetçiliğe yol açacağını, bunun ise insanların özgürlüğünün kısıtlanması anlamına geleceğini söyler. Bu nedenle özgürlük için sosyalist planlamanın merkeziyetçi yapısını değil, piyasa sisteminin adem-i merkeziyetçi yapısını savunur. Nihayetinde piyasanın kısmen etkin kılınması önerisi, merkeziyetçiliğin olası totaliterleşme eğilimine karşıt bir öneridir. Piyasa sosyalistleri piyasayı, esasen, bu merkeziyetçi yapıyı kıran bir unsur olarak da önermektedirler. Dolayısıyla "piyasa+planlama" önerisi, Hayek'in bu eleştirisini kısmen üstesinden gelir ve fakat bilgi hususunda, yine de, yetersizdir. Dolayısıyla sosyalist ekonominin, Hayek'in eleştirilerini ortadan kaldıracak rasyonel bir yönetiminin olabirliğini savunmada piyasa sosyalistlerinin yetersiz kaldığı söylenebilir.

Kaynakça

- Arın, Tülay. 1992. Sunuş. *Piyasa Sosyalizmi Tartışması* içinde, derleyen, Osman Akinhay: İstanbul: Belge Yayınları, 7-22.
- Baran, A. Paul. 1966. National economic planning, the soviet experience. *The Soviet Economy A Book of Readings* içinde, derleyen, Morris Bornstein and Daniel R. Fusfeld, ABD: Richard D. Irwin, INC, 3-17.
- Barone, E. 1974. The ministry of production in the collectivist state. *Socialist Commonwealth* içinde, derleyenler, Alec Nove ve D. M. Nuti. Harmondsworth: Penguin Books, 52-74.
- Boette, Peter, J. 2002. Information and knowledge, austrian economics in search of its uniqueness. *The Review of Austrian Economics* 15(4), 263-274.
- Boratav, Korkut. 1973. *Sosyalist Planlamada Gelişmeler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Caldwell, Bruce. 1997. Hayek and socialism. *Journal of Economic Literature*. 35 (4), 1856-1890.
- Dickinson, H. D. 1933. Price formation in a socialist community. *The Economic Journal*. 43(170), 237-250.
- Fallenbuchl, Z. M. 1966. How does the soviet economy function without a free market. *The Soviet Economy: A Book of Readings* içinde, derleyen, Morris Bornstein and Daniel R. Fusfeld, Richard D. Irwin, INC. 34-46.
- Gamble, Andrew. 1996. *The Iron Cage of Liberty*. Cambridge: Polity Press.
- Hayek A. F. von. 1937. Economics and knowledge. *Economica*. 4 (13), 33-54
- Hayek, A. F. von. 1945. The use of knowledge in society. *The American Economic Review*. 35 (4), 519-530.
- Hayek, A. F. von. 1940. Socialist calculation, the competitive solution. *Economica*. 7 (26), 125-149.
- Hayek, A. F. von. 1989. The pretence of knowledge. *The American Economic Review (Nobel Lectures)*. 79 (6), 3-7.
- Hoppe, Hans-Herman. 1996. Socialism: a property or knowledge problem. *The Review of Austrian Economics*. 9 (1), 143-149.
- Keizer, Willem. 1994. Hayek's critique of socialism. *Hayek, Co-Ordination and Evolution His legacy in philosophy, politics, economics and the history of ideas* içinde, derleyenler, J. Birner ve R.van Zijp, London: Routledge, 207-231.

- Kornai, Janos. 2007. *The Socialist System: The Political Economy of Communism*. Oxford University Press.
- Lange, O. 1974. On the economic theory of socialism. *Socialist Commonwealth* içinde, derleyenler, Alec Nove ve D. M. Nuti, Harmondsworth: Penguin Books, 92-110.
- Mises, L. Von. 1974. Economic calculation in the socialist commonwealth. *Socialist Commonwealth* içinde, derleyenler, Alec Nove ve D. M. Nuti, Harmondsworth: Penguin Books, 75-91.
- Taylor Fred, M. 1929. The guidance of production in a socialist state. *The American Economic Review*. 19 (1), 1-8.
- Yeager, Leland, B. 1994. Mises and Hayek on calculation and knowledge. *The Review of Austrian Economics*. 7(2), 93-109.
- Yılmaz, İlkay. 2010. Friedrich August von Hayek 1900'den Günümüze Büyük Düşünürler ikinci cilt içinde, derleyen, Çetin Veysal, İstanbul: Etik Yay. 451-515.

Debating the Rationality of Socialist Economic Planning: Mises, Hayek and the Market Socialists

Abstract

The discussion starting with Mises's critique about whether it is possible to direct the economy in a rational way or not in a socialist society is, in a sense, equivalent to a discussion on markets versus planning. This paper compares a state centric versus market centric administration of the economy in order to evaluate socialist planning especially with regards to production and distribution: while some assert that socialist planning would be rational, others believe that this argument is neither theoretically nor practically possible. The knowledge/information problem has an important role to play in this discussion: Can those who prepare and implement the plan acquire the required knowledge and information necessary to use resources effectively? This study analyzes the arguments presented in the stated discussion and concludes that the 'market socialists' have not been able to give a complete response to Hayek's knowledge-based critique of socialist planning.

Keywords

Mises, Hayek, Planning, Market, Market Socialists.